

ביכורים — ביבליוגרפיה נבחרת

להלן ביבליוגרפיה נבחרת לנושא ביכורים, שכינסנו ממערכות הלכתיות, מחקריות וספרותיות שונות. ומראש מודעת התנצלות בפרהסיה, גם על השמטות מדעת. לא התייחסנו במאסף זה ליצירות המוקדשות לפרשנות האגדה, כמו 'יפה מראה' לר' שמואל יפה אשכנזי, וינציא ש"נ [ביכורים צ ע"ב — צד ע"ב], שביאורו שימש בסיס ונקודת מוצא לחיבורים שונים שעסקו בסוג פרשני זה, כמו 'כבוד חכמים' לר"ש וואלף, המבורג תפ"ג. כך גם לא נרשמו מהדורות שונות של 'עין יעקב'. יוצא מן הכלל כאן, הוא חיבורו של הראי"ה (להלן מס' 180), המשמש כחומר לימודי משמעותי, בבתי מדרש שונים. תחום אחר שהשמטנו, על אף חשיבותו המרובה — מתייחס להופעת נושא הביכורים בספרות השו"ת, כמו שו"ת משפט כהן לראי"ה קוק סי' נז, שבו מענה הלכתי מפורט לר"מ בר-אילן, על הבעייתיות בהקדשת פירות ביכורים לקרן הקיימת לישראל. כדוגמא נוספת, נציין לדלות החומר בחיבור הקרוי 'ליקוט ראשונים' לסדר זרעים (תפרח תשמ"ז, ביכורים עמ' רסז-קעג), ובו ליקוטים בודדים משו"ת הרמב"ם, הרשב"א, מהר"ם מרוטנבורג והרא"ש. כינוס ענייני ביכורים מספרות השו"ת מהווה מלאכה מרובה, וברצות השם נשלים זאת. מטעמים אחרים נמנענו מרישום מאמרים וחיבורים בלועזית, כך גם לא הפנינו לאמצעי עזר פדגוגיים, העוסקים בהוראת הנושא במוסדות לימוד.

הרישום בכללו — המוער בחלקו — נעשה באמצעים המקובלים אצל חכמי הביבליוגרפיה. צרפנו לנתונים ציונים והפניות נוספות, בבחינת עיטור ותוספת ביכורים, שלדעת הכותב מעשירות את עולמו של הלומד בבית המדרש, ומשמשות תשתית לחוקר המתעתד להרחיב אופקיו וידיעותיו בנושא זה. בעבודתנו זו עשינו שימוש במאגרי מידע שונים, העומדים לרשות הכלל ובדרך כלל הגענו למקורות גופם. תפילתנו שחיבור ביבליוגרפי זה, יוליד יצירות בענייני ביכורים, שישמשו תשתית ובסיס לקראת אותה עת, שבה נביא ביכורים ונקרא מקראותיה, כדת וכדין.

להלן פרקי הביבליוגרפיה:

פרק ראשון:	המשנה, טכסטים ופרשנות.
פרק שני:	התוספתא ופרשנותה.
פרק שלישי:	תלמוד ירושלמי ופרשנותו.
פרק רביעי:	משנה תורה לרמב"ם ומפרשיו.
פרק חמישי:	פרקים וערכים מתוך ספרים, חיבורים כוללים וספרי כינוס.
פרק ששי:	מאמרים מתוך כתבי עת ואסופות שונות:
קיצורים ביבליוגרפיים:	

בוקסר = Bokser, B, An Annotated Guide to the study of the Palestinian Talmud, The Study of Ancient Judaism (ed. J Neusner), 2: The Palestinian and Babylonian Talmuds, Ktav Publishing House 1981, pp 1-119.

כהן אוצר — כהן פנחס יעקב, הביאורים והפירושים שנתחברו ונדפסו על המשנה, תוספתא ושני התלמודים... על הרמב"ם טור ושלחן ערוך וכו', לונדון תשי"ב.

קעמ"י — דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות.

רפלד שערים — רפלד מאיר, פתחו שערים לתלמודה של ארץ ישראל, רמת גן תשל"ה.

תבורי מאמרים — תבורי יוסף, רשימת מאמרים בענייני תפילה ומועדים, מוסף לכרך ס"ד של קרית ספר (תשנ"ב-תשנ"ג).

א. המשנה ופרשנותה

בפרק זה נרשמה ביבליוגרפיה של המשנה ופרשנותה, באמצעות החלוקה הבאה: בראשית, מהדורות שונות או מיוחדות של המשנה. בהמשך התייחסנו לפרשני המשנה ראשונים ואחרונים. לא כללנו ברשימה תרגומים לשפות זרות (ראה גם הע' 1), כך גם לא פרטנו מהדורות משנה, שיש בהם רק

ביאורי מילים. נתון נוסף שהשמטנו הוא, פירושים קבליים בדרך הסוד למשנה (כמו מעשה רוקח, לר"א מאמשטרדם, אמשטרדם ת"ק). כינוס סוג ספרותי לאכסניא זו, אין בו תועלת שימושית לרוב המשתמשים ברשימתנו, והמעטים — יודעי הח"ן — אינם זקוקים לשכמותו. ולבסוף, נציין שלא התייחסנו לתופעת שבוע פרק רביעי הקרוי אנדרוגינוס, בתוך פרקי משנת ביכורים, ונותיר מלאכה נכבדה זו בידי חכמים וחוקרים.

1. המשנה: מסכת ביכורים היא האחרונה בסדר זרעים. דפוסים שונים (בדר"כ צילומי דפוס וילנא, תרס"ח-תרס"ט, תרפ"א-תרפ"ד). משנת ביכורים — סדר זרעים, נדפסה עם התלמוד בדפוס וינציא רפ"ב, עם פירושי הרמב"ם והר"ש משאנץ. הוצאות משנה נוספות שנציין כאן: ששה סדרי משנה הוצאת מאורות, ירושלים תשכ"ה. משניות זכר חנוך, הוצאת וגשל, ירושלים תשנ"ט. משנה עם שנויי נוסחאות [עורך: הרב נ' זק"ש, זרעים כרך ב, ירושלים תשל"ה [בכורים, עמ' ת-תמה]¹.

מהדורות מיוחדות

2. גנזי משנה, מאה וחמישים דפים של המשנה... מאוסף אנטוניו... בלנינגרד... ע"י אברהם יצחק כ"ץ, ירושלים תשל"ל [ביכורים, צלום הטכסטים ושינויי נוסחאות, עמ' כח-כט].

1. שינויי נוסחאות מדפוסים ישנים, רשומים בשולי מהדורות שונות מצויות. ראה גם דקדוקי סופרים א, לרר"נ רבינוביץ, ניו-יורק תשל"ז, עמ' פט-צ. וראה עוד ר"ק כהנא, חקר ועיון ג, ת"א תשל"ב, "שני ט"ס בדקדוקי סופרים פ"א", עמ' סד-סו. על השוואת נוסחאות משנת ביכורים במקורות שונים, ראה: א' שכטר, המשנה בבלי ובירושלמי [השוואת נוסחאות], ירושלים תשי"ט, עמ' לז-לח. וראה עוד: ז' פרנקל, דרכי המשנה, ת"א 1959, עמ' 268; י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה ח"ב, ירושלים תש"ס, במפתח עמ' 1319, הפניות לנוסחאות משנת ביכורים. נציין גם למשנה ביכורים עם תרגום ופירוש בגרמנית, ברלין 1922, עם שינויי נוסחאות עפ"י הגניזה. וראה עוד י' תבורי, "...שרי האלף...", קרית ספר נד (תשל"ט), עמ' 152 הע' 28. נציין כאן גם לקטעי הגניזה מאוסף טיילור-שכטר שבקמבריז, המפורטים במאמרו של ש' שרביט, "מסכת ביכורים על פי הגניזה", בר-אילן ו (תשכ"ח), עמ' 22-32.

הרב ד"ר מאיר רפלד

3. דפוס בלתי נודע, קושטא או פיזרו [קושטא רע"ו?],² מקור ירושלים תשל"א [ביכורים, עמ' 58-61].
4. דפוס ראשון, נפולי רנ"ב [עם פירוש הרמב"ם], ירושלים תשל"ל (ללא ציוני עמודים).³
5. כת"י פאריס 329-328 [עם פירוש המשניות לרמב"ם], כרך א, זרעים מועד נשים, מקור ירושלים תשל"ג [ביכורים, עמ' 152-158].
6. כת"י פרמה א די רוסי 138, כרך א, הוצאת קדם ירושלים תשל"ל [ביכורים, עמ' 46-48].
7. כת"י קופמן כרך א, ירושלים תשכ"ח [ביכורים, עמ' 79-83].
8. קטעי גניזה של משנה תלמוד... מקור ירושלים תשל"ד [ביכורים, תיאור: ע"י נחמיה אלוני במבוא, עמ' כ-כג. צילומים: עמ' 11-12, "מנוקדים בניקוד ארצי-ישראלי"].
9. כת"י קמבריז, מהדורת ו"ה לו, צילום מהדורת קמבריז' 1883 חלק א, מקור ירושלים תשכ"ז [ביכורים, עמ' 79-83].

פרשנות המשנה

ראשונים

10. פירוש רבינו נתן אב הישיבה [בארץ ישראל], תורגם מערבית ע"י ר"י קאפח, מבוא והערות ע"י רמי"ל זק"ש, זרעים ב, הוצאת אל המקורות, ירושלים תשט"ו.

2. על המהדורה, ראה י"צ פיינטוך, מסורות ונוסחאות בתלמוד, רמת גן תשמ"ה, עמ' 109-127.
3. על מהדורה זו ונוסחת הרמב"ם, ראה: י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה ב, ירושלים תש"ס, עמ' 1275-1284.

11. פירוש הריבמ"ץ, לרבנו יצחק ב"ר מלכיצדק מסיפמונט למשנה זרעים, מהדיר: ר' ניסן זק"ש, ירושלים תשל"ה [ביכורים, עמ' תג-תד].⁴ הנ"ל: לביכורים פ"א [מהדיר: י' גוטליב], סיני, עו (תשל"ה), עמ' צז-קט.
12. פירוש המשניות לרמב"ם, דפוסים שונים [ד"ר נפולי רנ"ב, לעיל: מס' 4]. עם מקור ותרגום מערבית ע"י הרב יוסף קאפה, כרך א זרעים, ירושלים תשכ"ג [בכורים, עמ' תטז-תלא].
13. פירוש הר"ש משאנץ, דפוסים שונים [עם הגהות מכת"י פאריז, מאת ר"ק כהנא, המעין י/ב (תשל"ב), עמ' 62-65, — הנ"ל: חקר ועיון ג, ת"א תשל"ב, עמ' סז-עא. ראה גם הנ"ל: מסכת בכורים חקר ועיון, ירושלים תשמ"ט, להלן מס' 126].⁵
14. פירוש הרא"ש, דפוסים שונים. מהדורות מיוחדות: פירוש הרא"ש השלם [מהדיר: ר"ש הכהן וילמן], בני-ברק תשל"ו, עמ' פח-צב. פירוש הרא"ש עם פי' פי' שניים, לר' אלישע בן אברהם [ד"ר אלטונא תצ"ה], עם הגהות ומראה מקומות הקרויות 'בשלום ציון' [מהדיר: ר"ש אדוין], מלבורן חש"ד.
15. פירוש האגודה לר"א זוסלין הכהן [מהדיר: א' בריזל], ירושלים תשמ"ח [ביכורים, עמ' קעז-קעט].
16. פירוש הרע"ב, רבינו עובדיה מברטנורא, דפוסים שונים [ד"ר וינציא ש"ח-ש"ט].

אחרונים

משנה עם פירושים ראשונים ואחרונים, דפוסים שונים. הרישום להלן מתוך הוצאת משניות זכר חנוך, זרעים ב, מסכת ביכורים, הוצאת וגשל ירושלים

4. להערכת חיבורו ומקומו בפרשנות המשנה, ראה: י' תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד 1000-1200, ירושלים תשנ"ט, עמ' 221-223.
5. בשרי האלף מהד' כשר-מנדלבוים א, עמ' קצא, נפלה טעות מצערת. ההפניות לפירוש הר"ש למשנה, מוסבות בשוגג לרא"ש. אגב: מהדורה מיוחדת של פי' הר"ש משאנץ לביכורים יצאה לאור בפריז תרכ"ז.

תשנ"ט [פירוש המשניות לרמב"ם, לעיל מס' 12. פירוש הרע"ב, לעיל מס' 16].

לפי סדר הא"ב של שמות החיבורים:

אור גדול, ר' ירוחם פרלמן ממינסק.
הגהות וחידושי הרש"ש, ר' שמואל שטראשון ובנו הרמש"ש.
חידושי מהרי"ח, ר' יואל חסיד [ד"ר דובראוונא תקס"ב].
מלאכת שלמה, ר' שלמה עדני [ובתוכו, פירושים והגהות, לר' יהוסף אשכנזי].⁶
משנה ראשונה, ר' אפרים יצחק מפרעמישלא.
נמוקי הגרי"ב, ר' יהודה בכרך.
שנות אליהו, הגר"א מוילנא עם הגהות וחידושים מלוקטים מספרי הגר"א [ביכורים, עמ' תסא-תסח].⁷
תוספות אנשי שם [רשימה מפורטת של המקורות מופיעה בהקדמה לזרעים כרך א].
תוספות חדשים [כנ"ל].
תוספות יום טוב, ריו"ט ליפמן הלר [ד"ר פראג שע"ה-שע"ו].
תוספות ראשון לציון, ר"י פיק [ד"ר זולצבאך תקמ"ג].
תוספות רעק"א, ר"ע איגר [לבוב תקפ"ד, וילנא תקצ"ב].

6. ראה רי"נ אפשטיין מבוא עמ' 1284: "חוקר ומבקר מעמיק ודייקן היה שלא היה כמותו בדורו". וראה עוד רע"צ מלמד, "מלאכת שלמה לר' שלמה עדני". אגב: דוגמאות מאלפות לפירושו של ר' יהוסף מצויות בביכורים פ"ג מ"ב.
7. על פירוש שנות אליהו לזרעים ראה: ר"ק כהנא, לחקר ביאורי הגר"א, ת"א תשי"ז, עמ' טז-יז. על הגהות הגר"א בכלל, ראה בהרחבה, י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי, רמת-גן תשנ"ו, עמ' 384-427.

תפארת ישראל, ר' ישראל ליפשיץ [עם הגהות תפארת יעקב, לר' יעקב צבי שפירא].⁸

פירושים נוספים למס' ביכורים, המצויים במהדורות שונות של משניות ע"א פירושים, לפי סדר הא"ב.

אהבת איתן, ר' אבלי מווערזאן.
בית שאול, ר' יוסף שאול נתנזון.
הגהות וחידושים מספר לשון הזהב, ר' צבי טבעלי שיף [ד"ר אופיבאך תקפ"ב].
הגהות וציונים, רא"ש טרויב.
הוספות לתוספות ראשון לציון, ר"י פיק.
חדושי רא"ג, ר' אליהו גוטמכר.
יין הרקח, ר"א מבראד-אמשטרדם.
יש סדר למשנה, ר"י פיק.
יתרון האור, ר"י פרלמן ממינסק [ראה אור גדול, לעיל, מס' 17].
משנת רב, ר"ב פרנקל תאומים.
צבי תפארת, ר"צ הירש ברלין.
שער הציונים, ר' ישכר בער.

פירושים שונים למשנה לפי סדר הא"ב.

אור הישר, רש"י הילמן, ירושלים תשל"ז [ביכורים, עמ' קמב-קן].
אמונת זרעים, רי"ל מנדלסון, ניו-יורק תשל"ה [ד"צ וורשא תרפ"ח. ביכורים, עמ' כג-לט. "ילקוט כל מאמרי חז"ל... לפי סדר המשניות, עם לקוטים מפרושי המשנה והתוספתא ותלמוד ירושלמי"].

8. סדר זרעים עם זרע אמונה, חלק מ'תפארת ישראל' לר' ישראל ליפשיץ, נדפס לחוד בהנובר תק"ץ.

אמת ליעקב, ר"י קמנצקי, ניו-יורק תש"ן [ביכורים, עמ' רעט-רפא. על הרמב"ם הל' ביכורים, שם, עמ' רצ-רצב].

אמתחת בנימין, ר"ב פרידבורג, אלטונא תק"ל [ביכורים, ח ע"א-ח ע"ב].

באר אברהם- מי באר, ר"א ליסקער, פפד"א תמ"ג.

בית דוד, ר' ד"ח קורינאלדי, ח"א, בני-ברק תש"מ [ד"צ אמשטרדם תצ"ח. ביכורים, ל ע"ב — לב ע"א].

גיליון מהרי"ל, ר' יקותיאל ב"ר יעקב, וורשא תרנ"ג [ביכורים, עמ' כח ע"א — כט ע"א].

גפי אש, ר"א שטרן, כרך א, גאלנטא תרפ"ד [ביכורים, עמ' שמד-שנז].

הגהות מהרש"א, ר' שמעון אריה כהנא, וורשא תר"מ.

הון עשיר, ר"י עמנואל חי ריקי, אמשטרדם תצ"א.

הר המור, ר' יעקב ממאהליב, לבוב תרל"ג [ביכורים, עמ' יז ע"ב — יח ע"א].

הרועים בשושנים, רצ"ה ברוידא מקיצע, ברוקלין תש"ן [ביכורים, עמ' כח-כט].

זכרון יהודא, ר"י זיינדיל מעיר ישן, פרעמישלא 1876 [ביכורים, עמ' כה ע"ב — כו ע"ב. "הרבה דברים" מלוקטים מקול הרמ"ז ובית דוד].

זרע יצחק, ר' יצחק חיות, פפד"מ תצ"ב.

זרע ישראל, ר' ישראל ליפשיץ בעל התפארת ישראל, דפוסים שונים [האחרון: בני-ברק תשס"א, ביכורים, עמ' קצט-רט].

חזון נחום, ר' אליעזר נחום, ירושלים תשנ"ט [ביכורים, עמ' ר-רב. המחבר הינו רבו של החיד"א, שימש רב בירושלים בשנים תצ"ג-תק"ה].

חידושי הריצ"ד, ר' יוסף צבי דינר, ח"א, ירושלים תשמ"א [ביכורים, עמ' ה].

חסד לאברהם, ר' אברהם ב"ר יחיאל, טשרנאוויץ תרמ"ד [ביכורים, עמ' קלא ע"ב — קלה ע"ב].

טוב דמשק, ר' אליעזר קריינר, ירושלים תר"ס [ביכורים, דף ז ע"ב — ח ע"א. בחיבור, דיון בנוסחאות ובעדויות נוסח].

יד דוד לברכות וזרעים, ר' יוסף דוד זינצהיים, ירושלים תשל"ז [ביכורים, עמ' רלו-רמא].

כף נחת, ר' יצחק גבאי, דפוסים שונים [ד"ר וינציא שס"ט].

לחם משנה, ר"מ ליפשיץ, קראקא שצ"ז.⁹

לחם שמים, ר' יעקב עמדין, כרך א, ירושלים תשל"ח [ד"ר וונזיבעק תפ"ח.10] ביכורים, עמ' קע-קעב. ראה גם שם, עמ' קעד, עשרה הלחם על ביכורים פ"א מ"ד].

לפנים בישראל, ר' ישראל זאב מפודקאמין, לעמברג תר"ס [ביכורים, עמ' לה-לו].

לקוטי המשנה, ר' שבתי סג"ל פרנקל, ברסלאו תרל"ג [ביכורים, עמ' יט ע"א-יט ע"ב].

לקוטי משנה, ר' מנחם דב שיש, ירושלים תשס"ב [ביכורים, עמ' תקג-תקסד. לקוטים מחיבורים שונים].¹¹

לקח טוב, ר' מנחם צבי רבינוביץ, ווילנא תר"ל.

מוסר המשנה, ר' יהודה לייב גינזבורג, סנט-לואיס, תרצ"ט [ביכורים, עמ' 136-142].

מלא כף נחת, ר' שניאור פייבוש, דפוסים שונים [ד"ר אמשטרדם תפ"א].

מנחת יצחק, ר"י זעלער, ח"א זרעים, ניו-יורק תשמ"ה [פסקי משנה לר"י מפראגה. ומנחת יצחק וליקוטי יצחק מהמחבר. ביכורים, עמ' 418-440].

9. כך עפ"י כהן אוצר, עמ' 5 מס' 54, וכך גם רשם ח"ד פרידברג בתולדות הדפוס העברי בפולין, ת"א תש"י, עמ' 29. אך ראה י' אלבוים, פתיחות והסתגרות, ירושלים תש"ן, עמ' 404.

10. ראה כהן אוצר, עמ' 5 מס' 55.

11. גם מתוך משניות מבוארות לר' פנחס קהתי, ללא ציון שמו. החיבור זכה להסכמות של חבר הבד"ץ של העדה החרדית, ר' משה הלברשטאם, וגם של ר' ניסים קרליץ!

מעינה של משנה, ר' משה שלמון, ירושלים תשנ"ט [ביכורים, עמ' פא-פז]. אמרות חסידיות במתכונת חיבורי 'מעינה של...', מלוקטות לפי סדר המשניות].
 מעיני יהושע, ר"י העשיל כ"ץ, ד"צ ווילנא תרמ"ח, ברוקלין תשנ"ג ["פירוש וביאור על ספר שנות אליהו לגר"א", ביכורים, עמ' 78-79].
 מעיני מים, רמ"י שמואל ווילנא תרנ"ח [ביכורים, עמ' 72-76].
 מעשה ארג, ר"י סאפרין, לבוב תרכ"א.
 משנת חיים, ר' חיים ב"ר אריה מהרושוב, אמשטרדם תצ"א.
 משנה יפה, ר' יעקב ב"ר אהרון, ברדיטשוב 1912 [ביכורים, עמ' 78-82, ישוב לקושיות התוס' יו"ט].
 משנה מפורשת, ר' אליעזר לוי, כרך א, ת"א תשי"ב [עם מבוא. ביכורים, עמ' תעו-תצה].
 משניות מבוארות, ר' פנחס קהתי, מהדורות שונות [ביכורים, עמ' שג-שמח].
 משנת חכמים, ר' משולם הורוויץ, כרך א ירושלים תשנ"א [ד"ר אוסטרעא תקנ"ו. ביכורים, עמ' עמ' סח-סט].
 משנת יהודה, ר' יוסף שרגא ב"ר איסר יהודה, וורשא תרס"ח.
 משנת ר' נתן, ר' נתן אדלר, פפד"מ תרכ"ב [ביכורים, עמ' 73-76].
 סדר תפארת ירושלים, ר' מ"י לייב, נדפס במהדורות שונות של הוצאת אל המקורות [כמו ירושלים תשי"ח. "חדושים נפלאים ותרומים ישרים על כל הקושיות אשר השאיר... מוהר"ר עקיבא איגר... והניחם בצ"ע"].
 נזיר שמשון, ר' יעקב שמשון סיניגאליא, פיסה תקע"ג.
 נמוקי הרא"ה, ר' אריה העליר, לבוב תרצ"ד.
 עטרות ראש, ר' ברוך יצחק לעוונטאהל, פיטריקוב תרפ"ד.
 עיקר תוספות יום טוב, ר' יואל כהן צדק, לבוב תק"ן.
 עץ חיים, ר' יעקב חאגיז [ד"ר זרעים, וירונא ת"י, ועם הוספות: ליוורנו תי"ג-תט"ו]. בדפוס ברלין כרך א, תע"ה, ביכורים, פז ע"ב — צב ע"א].
 פאת השדה, ר' אברהם גרנדש, בני-ברק תשמ"ו [ביכורים, עמ' תמב-תסה].

פרי עץ חיים, ר' חיים קרויס, לונדון תשנ"ז [חיבור מפורט על מסכת ועניני ביכורים. כולל: ענף א: פירוש משניות ביכורים, ענף ב: ביאורים וציונים לירושלמי ביכורים. ענף ג: נ"ד סימנים בעניני ביכורים. ענף ד: לקט שיטות עם מקורות והערות, ובסופו דברי אגדה. תנג עמודים].

פרט ועוללות, ר' יעקב גולדמן, ירושלים תר"ץ.

צבא רב, ר' צבי הירש ברלין, פיעטריקוב תרס"ח [ביכורים, עמ' 41-44].

קב ונקי, ר' אלישע בן אברהם דפוסים שונים [ד"ר אמשטרדם תנ"ז].

קול הרמ"ז, ר' משה זכות, כרך א זרעים-מועד, ירושלים תשנ"ט [ביכורים, עמ' קפ-קצ].¹²

קול סופר, ר' חיים סופר מפעסט, מונקאטש תרמ"א [ביכורים, יט ע"ב - כ ע"ב].

קונטרס עיונים והערות, ללא שם מחבר, ירושלים תשל"ט [ביכורים, עמ' קנ-קנג].

שושנים לדוד, ר' דוד פארדו, בני-ברק תש"מ [ד"ר וינציא ת"צ, ביכורים, דף עג ע"א-עו ע"ב].

שש המערכת, ר' שמעון ל"ש מפראג, דרך אמונה על זרעים, פרעסבורג ת"ר [ביכורים, דפים כט-ל].

ששה סדרי משנה מפורשים, ר' חנוך אלבק, כרך א זרעים, ירושלים-ת"א תשי"ט [ביכורים, עמ' 305-321. השלמות ותוספות שם, עמ' 414-416].

תורת זרעים, ר' אריה פומרנציק, ת"א חש"ד [מהדורה שניה. הראשונה ת"א ת"ש. "בדרכי המשנה, תוספתא, וירושלמי ובדרכי רבותינו הראשונים". ביכורים, עמ' קלא-קלד].

תפארת ציון, ר' יצחק יאדלר, ירושלים תשנ"ט [ביכורים, עמ' תכו-תמו].

12. קטעים ומובאות מחיבור זה [ד"ר אמשטרדם תע"ט], השתקעו בפירושים שונים כמו תוס' אנשי שם.

ב. התוספתא ופרשנותה

התוספתא, בדפוסים שונים בצמוד להלכות הרי"ף [ד"ר וינציא רפ"א].¹³

מהדורות מיוחדות:

101. תוספתא על פי כתבי יד ערפורט ווינה, מהד' רמ"ש צוקרמנדל, מהדורה שניה ירושלים תרצ"ח [ד"ר פאזעוואלק תרל"ט-תרמ"א], עם תשלום תוספתא, מאת הרב שאול ליברמן [ביכורים, עמ' 100-102].¹⁴
102. תוספתא ע"פ כתב יד ווינה ושינוי נוסחאות מכתב יד ערפורט קטעים מן הגניזה ודפוס וינציא רפ"א, מאת... שאול בהר"מ ליברמן, ניו-יורק תשט"ו [ביכורים, עמ' 286-293].
103. תוספתא כפשוטה באור ארוך לתוספתא מאת... שאול בהר"מ ליברמן, שם, עמ' 823-855.

13. ראה ר"ש ליברמן בהקדמה לתוספתא, עמ' ז: "כל ההוצאות שבאו אחריה (חוץ מהוצאת צוקרמנדל וגרוריה), עיקרם בדפוס וינציא הראשון, אלא שנתווספו בהם שיבושים משלהם ותיקונים נכונים שתיקנו חכמים ומפרשים אבל בלי יסוד בנוסחאות כתב יד". נציין כאן לדברי המדפיס בוילנא על מיקום התוספתא: "כי מקום כבודה הוא בש"ס ואין לו יחס להאלפס, ורק במקרה ספחיה המדפיסים הראשונים אל האלפסי שלא כראוי".

14. לטיבו של כת"י ערפורט ראה: ש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת-גן תשס"ג, עמ' 86-79.

פרשנות:¹⁵

104. אור הגנוז ["כולל נוסחאות שונות ע"פ תוספתא שנכתבה בשנת ד"א תתנ"ו].¹⁶
105. הגהות הגר"א [משולבות משתי הוצאות: ווילנא תקנ"ט להלן מס' 114, ווילנא תר"א].
106. מנחת בכורים ומצפה שמואל, ר' שמואל אביגדור מקרלין [לזרעים ד"ר ווילנא תר"א, עם תוספות עיטור ביכורים הקרוי תנא תוספתא].¹⁷
107. נוסחאות כתבי יד ["כתבי יד עתיקים"].

פרושים לפי סדר הא"ב:

108. הגיון אריה, אריה שוורץ, וילנא תר"ן (ביכורים עמ' 418-430). כולל פתיחה ובה השואה בין נושאי המשנה לאלו שבתוספתא.¹⁸
109. חזון יחזקאל, ר' יחזקאל אברמסקי, כרך א זרעים, עם באורים, חדושים וחלופי גרסאות, וילנא תרפ"ה [ביכורים, עמ' 299-304].
110. חסדי דוד, ר' דוד פארדו, כרך א, ירושלים תשנ"ד [ביכורים, עמ' תקא-תקכ. ד"ר ליוורנו תקל"ו. "פירוש נפלא על כל התוספתא", ליברמן, שם].
111. חשק שלמה, ש' פרידלנדר, פרשבורג תרמ"ט.

15. ראה ר"ש ליברמן במבוא לתוספתא כפשוטה ברכות- תרומה, עמ' יד: "ברם, איתרע מזלה של התוספתא ולא הגיעו אלינו ידיעות על חיבור פירוש לתוספתא ע"י אחד מרבתינו הראשונים". וראה עוד שם, עמ' יד-כב, סקירה על פרשני ופרשנות התוספתא.

16. נדפס לראשונה בתלמוד דפ' ווינא תר"כ-תרל"ג. וכוונת המדפיסים לשינוי נוסחאות מכת"י ווינא דלעיל. ("ולא העתיקו אלא מעט מזעיר", הע' ר"ש ליברמן במבוא, עמ' ז).

וראה עוד י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 1343, במפתח לנוסחאות התוספתא.

17. במצפה שמואל רשומים מראי מקומות המקבילים לתוספתא, והחיבור גופו מהווה תשתית למסורת התוספתא, בתוספתא מה' ר"ש ליברמן.

18. ראה את בקורתו הסמויה של ר"ש ליברמן, לעיל הע' 15, על טיבו של חיבור זה ועל 'חשק שלמה', להלן מס' 111.

112. מנחת יצחק עם שיירי מנחה, ר' יצחק שוואדרון, ירושלים תשמ"א [ביכורים, דף ק ע"ב - קג ע"א. ד"ר ירושלים תר"ע]. המחבר השתמש בפירוש לתוספתא של ר' יצחק אייזיק מזלאטשוב, שנמצא בכת"י].
113. עינים למשפט לתוספתא זרעים, ר' יצחק אריאלי, ירושלים תשמ"א [ביכורים, עמ' רנג-רס. עם מקורות לבאורים מאת בן המחבר, ר' גרשון אריאלי].
114. תוספתא ראשונים, ר"ש ליברמן, ירושלים תרצ"ז [ביכורים, עמ' 115-119]. נוסחאות ופירושי התוספתא המצויים בראשונים].
115. תוספתא זרעים עם הגהות הגר"א וביאורים, ר' יונה ב"ר גרשון, ווילנא תרנ"ט ["פירושי עצמו מיוסדים על אבני השכל הישר בחריפות ובבקיאות", ליברמן, שם].

ג. תלמוד ירושלמי ופרשניו¹⁹

תלמוד ירושלמי לביכורים עם פרשנים, דפוסים שונים, הנפוץ ביותר דפוס ווילנא תרפ"ב-תרפ"ו,²⁰ וממנו צילומים. רישום הפרשנים למס' ביכורים להלן, נעשה על פי תלמוד ירושלמי, הוצאת מכון חתם סופר, ירושלים תשכ"ט, לפי סדר הא"ב של כותרות הפירושים.

19. על הירושלמי ומפרשיו עד דפוס וילנא תרפ"ו, ופרשנים נוספים שם, ראה רפלד שערים. בפרסום זה נעזרתי על ידי הרב פרופ' י' תבורי, ואף כאן אני מוצא חובה נעימה להודות לו. השלמות והוספות למפעל זה, אי"ה בקרוב. לפרשני הירושלמי, ראה גם י' רובינשטיין, "קונטרס השלם של מפרשי הירושלמי", נספח לתלמוד ירושלמי על פי דפוס ויניציא-קראקא-קראטשין, ניו-יורק תש"ט. בוקסר עמ' 144-146.

20. על דפוס זה ראה: י' זוסמן, "פרקי ירושלמי", מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 223 הע' 14, הכותב: "דפוס וילנא תרפ"ב, אינו אלא הדפסה חוזרת ומורחבת של דפוס פיעטריקוב תרנ"ח-תר"ס. אבל כדי להשביח את מקחם רשמו המדפיסים על השער: ועל כל אלה הוספנו... השבת אבדה גדולה שהושבנו אליו בעז"ה בשלש מאות הלכות ומאמרים שאבדו מכל ספר הירושלמי שלפנינו".

116. ביאור הגר"א והגהות הגר"א [ונוסחה נוספת על פי הגהות העתקת הרד"ל]²¹.
117. הר"א גריידיץ [הגהות ר' אליהו גוטמכר].
118. ככר לאדון [הגהות איש קדוש מספר ככר לאדון לחיד"א].
119. מהר"ם די לונזאנו [כנ"ל].
120. מהר"ם יפ"מ [מהגאון מורנו מרדכי יפה מרגלית מאובן ישן, שחי בזמנו של מהר"ם מינץ].
121. מערכת הערוך [ליקוטים מספר הערוך והערות ממוסף הערוך לר' בנימין מוספיא].
122. נר מערבי, הכולל: מסורת הש"ס, עין משפט, נר מצוה ותורה אור, ר' מרדכי זאב סג"ל איטנגא ור' יוסף שאול נתנזון. בצרוף גליון הש"ס לראשון, וציון ירושלים לחכם השני [ד"ר זיאטמיר תר"כ-תרכ"ז].
123. עמודי ירושלים ועמודי ירושלים תניינא, ר' ישראל אייזנשטיין.
124. פני משה ומראי הפנים, ר' משה מרגליות [לרוב סדר זרעים ולביכורים. ד"ר זיאטמיר תר"כ-תרכ"ז].
125. רידב"ז ותוס' רי"ד, ר' יעקב דוד מסלוצק [ד"ר פעטריקוב תרנ"ט-ס].
126. תורתן של ראשונים [מבוסס על אהצו"י לר"ב ראטנער, להלן מס' 129].

21. לביבליוגרפיה מוערת המרמזת במידת מה על כמה ספיקות בדבר מקורותם של חיבורי הגר"א לירושלמי זרעים, המתייחסת גם למס' ביכורים, ראה: י' דיסטאג, "רבנו אליהו מווילנא (רשימה ביבליוגרפית)", תלפיות ד/א-ב (תש"ט), עמ' 285-286, וראה עוד רפלד שערים, עמ' 66-67. וראה: ר"ז קורן, ר"י הלוי פרנקל, "הגהות והערות הגר"א לירושלמי זרעים בעצם כתי"ק", ישורון ד (תשנ"ט), עמ' מג-עז [במבוא פירוט על חיבורי הגר"א לס' זרעים. מעמ' נה ואילך, המאמר מתייחס לביאור הגר"א לירושלמי ביכורים, פ"ב ה"ב]. וראה עוד: ידידיה הלוי פרנקל, "על הטופס המקורי של הגהות הגר"א לתלמוד ירושלמי סדר זרעים", הגר"א ובית מדרשו, רמת גן תשס"ג, עמ' 29-62.

מהדורות מיוחדות

127. חקר ועיון למסכת ביכורים, ר' קלמן כהנא, כולל: א. המשנה עם פירוש ר' שמשון משאנץ. ב. תלמוד ירושלמי נוסחת ר' שלמה סירליאו...[י]. פירוש ר' שלמה סירלאו. ג. תלמוד ירושלמי נוסחת דפוס אמשטרדם ת"ע, בצירוף הגהות הגר"א ושנויי נוסחאות. ד. עיטור ביכורים, לקט מדברי ראשונים ואחרונים. ירושלים תשמ"ט [נוסח משנה ביכורים עפ"י כת"י פריז סורבון Hebr 362, הר"ש משאנץ עפ"י דפ' וינציא רפ"ב, ומוגה על פי כת"י פאריז הנ"ל. בסוף הכרך (עמ' קמא-קנו), ביאורים הלכתיים לביכורים פ"א מ"ו. שם, מ"ח-מ"ט. פ"ב מ"ו. וראה עוד י' עמנואל, "מסכת ביכורים חקר ועיון", המעיין ל (תש"ן), עמ' 52-60].
128. ירושלמי דפוס ראשון [ללא מפרשים], וינציא רפ"א (ביכורים סג ע"ג-סד ע"ב).
129. ירושלמי כתב יד ליידין, עם מבוא מאת י' זוסמן, ירושלים תשס"א [ביכורים עמ' 349-362].²²

פרשנות הירושלמי²³

130. אהבת ציון וירושלים, ר"ב ראטנער, כרך יב, ווילנא תרע"ז ["כולל שינויי נוסחאות וגירסאות". ביכורים, עמ' 135-160. אגב: מיקומה בין דמאי למעשר שני, בניגוד למובא בשער החיבור].

22. שינויי נוסחאות מדפוסים ישנים נרשמו בשולי ירושלמי דפ' וילנא ותואמיו. על שינויי נוסחאות מדפוס וינציא, ראה: רי"נ אפשטיין במפתח לירושלמי ביכורים, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 1358. הנ"ל: דקדוקי ירושלמי שינויי נוסחאות לירושלמי דפוס וינציא מכת"י ליידין, עם הערות מפרשות והשלמות החסרונות [נערך והשלם ע"י... ע"צ מלמד], בתוך: מבואות לספרות האמוראים, ירושלמי תשכ"ג [ביכורים, עמ' 495-498].

23. על פרשנות הירושלמי, ראה: ר"ש ליברמן, במבוא לירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' ז-ח. רע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 525-534. י' ישכר, עלי תמר (להלן: מס' 114), כרך א, עמ' 9-14.

131. אוצר הירושלמי, רא"מ הרשברג, ירושלים תשל"ח [כולל מבוא נרחב. ביכורים, עמ' קטז-קכא].
132. אור הישר, רש"י הילמן, כרך ו ירושלמי ורמב"ם, ירושלים תשל"ז [ביכורים, עמ' 49-52].
133. הראל, רא"א אלפרשטיין, פירוש לירושלמי בכורים, שיקאגו תרמ"ז [שלושה פירושים האחד ביכורי ענבים... השני פרי הלולים... והשלישי יעלת חן". מהדורה שניה שם, תר"ן. ראה גם: רפלד שער, עמ' 104-105].
134. זרעי יוסף, רי"צ ארונסון לתרומות מעשרות... בכורים, ירושלים תשל"ח.
135. חידושי הריצ"ד, רי"צ דינר, ח"א, ירושלים תשמ"א [ביכורים, עמ' שנה-שנו].
136. יד אליהו, ר"א שלזינגר, ירושלים תשל"ט [ביכורים עמ' צט-קג].
137. ידיד נפש, רי"א בר-לב, זרעים ח"ד, פתח-תקוה תש"ס [מתורגם ומבואר בתוספת עיונים והשוואות לתלמוד הבבלי, עם פסקי הלכות מהרמב"ם ומהשו"ע].
138. לחיים בירושלים, ר' חיים פלאגלי, ירושלים תש"ס [עריכה חדשה מוגה ומתוקן, ד"ר אזמיר תרל"ח. ביכורים, עמ' לו-לט].
139. נועם ירושלמי, רי"א חריף, וילנא תרל"ג [ביכורים, עמ' 176-184, נדפס גם במהדורות שונות של הירושלמי. בדפוס וילנא תרפ"ב-ו מופיע פירושו של ר' אפרים לאפ מוירזבלוב, הקרוי 'גליון אפרים', המתמצת את 'נועם ירושלמי' ומוסיף עליו].
140. ספר ניר לסדר זרעים, ר"מ מארים, וורשא תרל"ה [ביכורים, עמ' 149-154. נדפס בשולי מהדורות שונות של הירושלמי].
141. עלי תמר, ר' ישכר תמר, סדר זרעים ב, ת"א תש"מ [ביכורים, עמ' ריז-רסו].
142. עינים למשפט א, ר' יצחק אריאלי, ירושלים תשכ"ג [ביכורים עמ' ס-סא].
143. פירוש מהר"א פולדא, ר' אליהו מפולדא, אמשטרדם ת"ע [נדפס גם במהדורות שונות של הירושלמי, רפלד שער, עמ' 24-25].
144. פירוש הר"ש סירלאו, לירושלמי לביכורים, ירושלים תרצ"ד [המהדיר ר' ח"י דינקלס, הוסיף את פירוש 'אמונת יוסף']].

145. פני אריה, ר' אריה יהודה לעוו, ירושלים תשמ"ז [סובב והולך... על פירוש הרא"פ].
146. פנים מאירות. רמ"י קוטקין, ירושלים תשנ"ד [ד"ר וורשא תרנ"ה. רפלד שערים, עמ' 108-109].
147. שדה יהושע, ר' יהושע בנבנישתי, קושטא תר"ב [במהדורה, פירושים לירושלמי ברכות, פאה, ערלה, חלה וביכורים. רפלד שערים, עמ' 20-21].
148. שושן בצלאל, ר' בצלאל שושן (רוזנברג), ירושלים תרצ"ח-ת"ש, [לסדר זרעים כולל ביכורים].
149. שלום ירושלים, ר' נחום טרייביטש, ירושלים תש"מ [ביכורים, עמ' קצד-רא].
150. שמחת תורה, ר' שמחה שטטנר, ירושלים תשנ"ד [ביכורים, עמ' שכה-שס].
151. שערי תורת ארץ ישראל, ר' זאב וואלף רבינוביץ, ירושלים ת"ש [ביכורים, עמ' 141-144, "פירושים הערות והגהות"].
152. תולדות יצחק ותבונה, רי"א קראסילשציקאו, בני-ברק תשנ"ז [מהדורה זו כוללת גם פירושי הר"ש סירליאו, שדה יהושע לר"י בנבנישתי, פ"י מהר"א פולדא, נועם ירושלמי לרי"א חריף, "וחידושי רבותינו... מראשונים ואחרונים...". חידושי האחרונים נדפסו בוילנא תרפ"ח, בחיבור הקרוי השלמה לירושלמי, כמו: החתם סופר, בעל האור שמח, מיכל המים לרי"מ אפשטיין בעל ערוך השולחן, ובנו ר' ברוך עפשטיין בעל התורה תמימה ועוד].

ד. משנה תורה לרמב"ם ומפרשיו

הביבליוגרפיה לרמב"ם ומפרשיו הרשומה להלן היא חלקית ביותר. רשמנו את ההוצאות המקובלות היום, שיש בהן חידוש טכסטואלי או פרשני והרוצה להוסיף דעת על פרשנות הרמב"ם בהל' ביכורים, יפנה לנספחים למהדורת ר"ש פרנקל המפורטת להלן, המפנים בצורה מסודרת לספרות המתאימה. כך גם למפתח לפירושים על משנה תורה לרמב"ם [עורכים ב' כהנא, א"ש רענג, י' בלוס], כרך א, ירושלים תשנ"ה, עמ' 584-589.

- רמב"ם, משנה תורה, דפוסים שונים. החומר ההלכתי מרוכז בספר זרעים, וכותרתו: הלכות ביכורים עם שאר מתנות כהונה שבגבולין. לביכורים מוקדשים פרקים ב-ד. סקירת הפרשנות להלן, עפ"י משנה תורה, מהדורת שבת פרנקל, כרך ו ירושלים תש"נ. הרישום לפי סדר הא"ב של החיבורים:
153. הגר"א [נלקט מתוך ביאור הגר"א לשלחן ערוך, ומתוך חידושים מפוזרים שנדפסו].
154. השגות הראב"ד [בשלמותן, עפ"י שבעה כת"י וספרי ראשונים].
155. כסף משנה [למרון ר' יוסף קארו, מוגה עפ"י דפוס ראשון וינציא של"ה].
156. מהר"י קורקוס [לר' יוסף קורקוס, "עפ"י שלושה כת"י " וד"ר אזמיר תקי"ז].
157. משנה למלך [לר' יהודה רוזאניס].
158. הרדב"ז [לר' דוד בן זמרה, עפ"י שני כת"י].
159. רעק"א [אשר רשם בגליון הרמב"ם שלו].

רשימת הוצאות משנה תורה, שיש בהן חידוש טכסטואלי או פרשני

160. מהדורת פרנקל. בשולי הרמב"ם ובצידי, מופיעים גם: א. מקורות וציונים [ציון לדברי הרמב"ם במקורות אחרים בחיבור. ב. שנויי נוסחאות] מתוך ילקוט שנויי נוסחאות, ראה להלן. בסוף כל כרך, מצויות היצירות הבאות: ג. ספר המפתח [מפתח ליותר מתשע מאות ספרים ראשונים וגדולי אחרונים אשר נשאו ונתנו בדברי הרמב"ם... וביארו דבריו ושיטתו]. רשימתם בעמ' תרז-תרי. ביכורים, עמ' תשיט-תשכז. ד. ספר הליקוטים [חידושים ומקורות הגהות וציונים לדברי הרמב"ם]. רשימת החיבורים בתחילת כל כרך. ביכורים, עמ' תקצח-תקצט. ה. ילקוט שנויי נוסחאות רשימת כתבי היד והדפוסים, שם עמ' תשפא. [ביכורים, תתלז-תתמ].

מהדורות ופירושים מיוחדים

161. ספר משנה תורה, יוצא לאור בפעם ראשונה על פי כתבי יד תימן עם פירוש מקיף... יוסף... קאפח. ספר זרעים כרך יא, תשנ"א [ביכורים עמ' רנח-רצ].

162. משנה תורה, דרך אמונה פרוש לס' זרעים, רשי"ח קניבסקי, ח"ד, ירושלים תשמ"ד, [ביכורים עמ' 7-54. החיבור בנוי במתכונת המשנ"ב וכמוהו מתחלק לשלושה חלקים. א. דרך אמונה, כעין משנה ברורה. ב. ביאור ההלכה. ג. ציון ההלכה. ודוק: ציון ההלכה ולא שער הציון, בשל: "איזה הערות אשר לא נכנסו בביאור ההלכה וקנו מקומן כאן".
163. עטור בכורים, על הרמב"ם הלכות ביכורים, ר' גרשון אריאלי, ירושלים 1970.

ה. פרקים וערכים בתוך ספרים, חיבורים כוללים וספרי כינוס.

164. אדלר שמואל אברהם [עורך], ביכורים בתוך: אספקלריה (קובץ אנציקלופדי למחשבת היהדות), כרך ג ירושלים תשל"ה, עמ' 414-420 [חלקו ילקוט מובאות וחלקו מפנה למקורות שונים].
165. אייזשטיין יהודה דוד, בכורים בתוך: הנ"ל, אוצר דינים ומנהגים, ניו-יורק תרע"ז, עמ' 44.
166. אייזשטיין יהודה דוד, [עורך וכותב הערך], ביכורים, בתוך: אוצר ישראל אנציקלופדיה, לונדון תרפ"ח, עמ' 78-80.
167. אנציקלופדיה תלמודית, בכורים, כרך ג, עמ' רצט-שח.
168. אריאל ישראל, הבאת ביכורים בתוך: מחזור המקדש לשבועות, ירושלים תשנ"ו, עמ' 19-53 [כולל, פ"ג: ביכורים וקדושת הארץ והמקדש. פ"ד: סדר הבאת הביכורים לירושלים (ביאור ביכורים פ"ג משניות א-י)].
169. [י"מ גרינץ-צ' קפלן] ביכורים, אנציקלופדיה עברית, כרך ח, עמ' 705-709.
170. הרטום שמואל, ביכורים, אנציקלופדיה מקראית, כרך ז, עמ' 126-128.
171. הרמן דב, מעמד הבאת הביכורים למקדש. בתוך: הנ"ל, כל חג ומועד, ת"א 1995, עמ' 91-92.
172. זוין שלמה יוסף, שתי הלחם. בתוך: הנ"ל, המועדים בהלכה, ת"א תשט"ז, עמ' שיב-שיט [בתחילת המאמר: שתי הלחם=ביכורים].
173. לויסקי יום טוב [עורך], חג בכורי קציר חיטים, בכורים בהלכה ובאגדה. בתוך: ספר המועדים שבועות, ת"א תשכ"ה, עמ' 8-17.

174. ליכט יעקב שלום, חג הביכורים, בתוך: מועדי ישראל [עורך: י"ש ליכט], ירושלים תשמ"ח, עמ' 163-166.
175. למפרונטי יצחק, בכורים, בתוך: פחד יצחק מהדורא קמא ובתרא [מהדיר: רב"מ כהן], כרך שלישי, ירושלים תש"ל, עמ' שעה-שפב [עשרים וחמישה ערכי משנה].
176. מדיני חיים חזקיה, אם יש איסור טבל קודם הפרשת ביכורים, בתוך: בשדי חמד מהד' בית הסופר, חמו"ד כרך ג, עמ' 95.
177. מדיני חיים חזקיה, בכורים איננו נוהג בז' מינים, שם, כרך ה, עמ' 328.
178. עפשטיין יחיאל מיכל, הלכות ביכורים בתוך: ערוך השלחן העתיד דיני זרעים, ירושלים תשכ"ט, עמ' קמג-קנז [סי' קלז: שהבכורים בכלל מתנות כהונה. סי' קלח: מה זה בכורים וממה מביאים ביכורים. סי' קלט: שאין מביאין ביכורים אלא מקרקע שלו. סי' קמ: שיעור הביכורים וכיצד מפרישין ולמי נותנים. סי' קמא: דין קריאה ויודוי ויש שאינם קוראין. סי' קמב: דין שהביכורים בנכסי כהן ודין תערובתן].
179. צלניק נחמן, בכורים, בתוך: הנ"ל, עצרת ומסכת ערוכה — לכל ימי העצרת בשנה, ירושלים תשל"ג, עמ' 146-208 [ילקוט מגוון].
180. קוק אברהם יצחק [הראי"ה], עין איה לשבועות, ירושלים תשנ"ב [ביכורים: פרק בתוכן הענינים, וראה עוד: הנ"ל, מאורי הראי"ה, ירושלים תשנ"ד, עמ' שטו-שלא].
181. רפל יואל, ביכורים, בתוך: הנ"ל, מועדי ישראל, ת"א 1990, עמ' 56-57.
182. תבורי יוסף, חג הביכורים, בתוך: הנ"ל, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשנ"ה, עמ' 149-150.

ו. מאמרים מכתבי עת ואסופות מיוחדות

רישום מאמרים מכתבי עת, מהווה מלאכה מקפדת, ועל אף עזרתם של מאגרי מידע שונים, קבציים או ממוחשבים, היא תמצא חסרה, זאת בשל

- ההכרה המאוחרת מידי של עורכים ומערכות, בדבר חשיבות הרישום.²⁴ ומכאן עולה שרשימתנו כאן תהיה חלקית, וכל המוסיף יבורך. הרישום להלן נכתב כמקובל לפי סדר הא"ב, בהשמטת התארים של הכותבים.
183. אלדד גד, "שיעור ביכורים", עלון שבות 137 (תשנ"ב), עמ' 66-75.
184. אברמוביץ זכריה, "הצורך בבעלות על קרקע להבאת ביכורים", עלון שבות 159 (תשס"א), עמ' 99-103.
185. אירנשטיין ישראל חיים, "מבריד בתוך של רבים", בני ציון במה לסיום הירושלמי של ישיבות גור, ירושלים תשנ"ג, עמ' תקסז.
186. אריאלי גרשון, "בדין ביכורים בזמן הזה", נעם ז (תשכ"ד), עמ' קצט-ריא. [במפתח המאמרים לנעם, י (תשכ"ז), עמ' שמה, מחולק מאמר זה לכותרות הבאות: "ביכורים בזה"ז" (עמ' קצט). "ביכורים נוהג בשביעית" (עמ' רב). "ביכורים מארץ זבת חלב ודבש" (עמ' רו). "בכורים דבעינן מן המובחר" (עמ' רח)].
187. אשבל דב, "שבועות חג הקציר, חג הלחם וחג הביכורים", בית מקרא יג (תשכ"ח), עמ' 116-121.
188. בוגץ' יהודה, "הבאת ביכורים וקריאת הפרשה", מוריה יג, ה-ו (תשמ"ד), עמ' נא-נט. ["הבאת ביכורים וקריאת הפרשה", הגיון לבי, ירושלים תשמ"ח, עמ' קנז-קפה].
189. בורגנסקי טל, "הודאה על הגאולה — במצות הביכורים", אלפא לשמן, ב (תשס"ב), עמ' 85-92.

24. חלק גדול מכתבי העת נוסד בעידן הטרום מיחשוב, ובשל כך לא זכו כתבי עת שונים ומהם חשובים, למפתחות מסודרים וממוינים לפי נושאים ומחברים. על נושא זה אני מתעתד אי"ה לפרסם מאמר מיוחד, המלווה בדוגמאות רבות, המורות, שכתבי עת ובתוכם מאמרים חשובים נתעלמו מן העין בשל פגעים שונים. דומה שחיסרון זה אם יתוקן יהיה לברכה רבה ללומד ולחוקר. ראה דוגמאות ל"תיקונים" שונים בנושא זה, כמו ביבליוגרפיה לכתב העת הרבני החשוב 'וילקט יוסף', תרנ"ט-תרע"ח, שי"ל בברוקלין תשנ"ג, בעריכת א' ערנרייך. כך גם מפתח חדש ובעייתי... לירחון 'תורה מציון' (תרמ"ז-תרס"ד), ירושלים תשמ"ט. כך גם מפתח לירחון התורני ה'מסילה', המשקף את חיי הדת בארה"ב בשנת תרצ"ב, שי"ל ע"י ר"י רובינשטיין, בניו-יורק תשל"ז, ועוד כהנה וכהנה. וראה עוד במבוא של תבורי מאמרים, עמ' א-ה, י-יא.

190. בזק יצחק, "חג הביכורים- האמנם?", אלפא לשמן, ב (תשס"ב), עמ' 84-77.
191. בלידשטיין יעקב, "הבאת ביכורים בהלכת חז"ל", אשל באר—שבע א (תשל"ו), עמ' 87-78.
192. בן דוד אבא, "לשונות חג השבועות", לשוננו לעם כה/ח (תשל"ד), עמ' 212-199.
193. בן נון יואל, "חמץ ומצה — בפסח בשבועות ובקרבת הלחם", מגדים, יג (תשנ"א), עמ' 45-25. [בעיקר בעמ' 44-45].
194. בן שמעון מ', "הבאת ביכורים מסוריא", מוריה ז (תשל"ז), עמ' ח-ג.
195. בר אילן מאיר, "בכורים ומתן תורה", למועד שבועות ג (תש"ז), עמ' ד-ו.
196. ברוינשפיגל אבא, "קריאת שם בביכורים", הפרדס מג (שבט תשכ"ח), עמ' 28-27.
197. ברוינשפיגל אבא, "קריאת שם בביכורים", הפרדס מג (אייר תשכ"ח), עמ' 29-28.
198. ברנשטיין שלמה חיים, "ביכורים ושתי הלחם שלא בפני הבית", שמעתין 58 (תשל"ט), עמ' 37-35.
199. ברסלר חנוך שמחה, "חצי שבט מנשה בעבה"י", בני ציון (לעיל מס' 183), עמ' תקס"ז. הנ"ל: "ירושלים שעושה כולם לחברים", שם, עמ' תקס"ט.
200. גאלדברג משה צבי, "שומע כעונה בקריאת ביכורים" עם התורה יח (תשל"ג), עמ' נד [ביכורים פ"ג מ"ז].
201. גוטל נריה, "ביכורים בשביעית", אור המזרח קל-קלא (תשמ"ח), עמ' 256-242.
202. גולדשלג יצחק, "חג התורה והביכורים", מחניים [ס"י], כב (תשי"ב), עמ' 63-6.
203. גולדשמידט אלי, "מצוות הביכורים", בתוך: חג השבועות, האגף לחינוך עירית בת-ים, סיון תשנ"ד, עמ' 23-20.
204. גורן שלמה, חג השבועות ראש השנה לצומח, בתוך: תורת המועדים, ת"א תשכ"ד, עמ' 420-406.
205. גרוזמן מאיר, חג הביכורים — חגה של ארץ ישראל, על המועדים, ירושלים תשנ"ד, עמ' 242-232.

206. גרוזמן מאיר, "השמיטה והביכורים", דף שבועי בר-אילן מס' 406, ראה תשס"א.
207. גרוס מיכאל, "הצעה להוראת פרק במסכת ביכורים", שמעתין 83 (תשמ"ו), עמ' 30-37.
208. גרינבלט אפרים, "בדיני בכורים", קול תורה לו/א (תשכ"ה), עמ' יב-יג.
209. גרשוני יהודה, "גר לענין מקרא בכורים", הדרום כ (תשי"ח), עמ' 36-43.
210. הילר ראובן, "זמני הבאת ביכורים", התורה והארץ ג (תשנ"ז), עמ' 462-470.
211. הכהן רא"מ, "דין קריאה בביכורים", עלון שבות שנה י גליון 74 (תשל"ט), עמ' 12 ואילך.
212. הלבני דוד, "יש מביאין ביכורים", בר-אילן ז-ח (תש"ל), עמ' 73-79.
213. המר שמואל, "קרקע לענין ביכורים", מגל ו (תשמ"ו), עמ' 125-138.
214. הראובני אילת השחר, "חג מתן תורה חג הביכורים", מחניים [ס"ג], כט תשט"ז, עמ' 37-39.
215. וילקומירסקי דוד, "ביכורים בקרקע שלו", מוריה א (תשכ"ט), עמ' ח-י.
216. ויס משה, פרקי משנה "בעלי אופי תוספתאי" קעמ"י 11 ג (תשנ"ד), עמ' 55-62 במס' ביכורים ופאה. ראה גם: א' וולפיש, "מן הנעשה בתחום המשנה", נטועים ג (תשנ"ז), עמ' 55.
217. ורהפטיג יעקב, "גר במקרא ביכורים", דף שבועי בר-אילן, פרשת כי תצא מס' 303, תשנ"ט.
218. זולדן יהודה, "האם הביאו ביכורים בחג השבועות", שמעתין 95 (תשמ"ט), עמ' 43-44 [וראה עוד: מ' טרופר, הערות למאמרו של י' זולדן, שם, 96, עמ' 83].
219. זולדן יהודה, "הקדשת ביכורים בזמן הזה", אמונת עתיד, 10 (תשנ"ו), עמ' 21-24.
220. זולדן יהודה, "השיר שבביכורים", עצרת ליחיאל, מאסף לעניני חג השבועות לזכרו של יחיאל מרדכי ויצמן הי"ד, בית-אל תשנ"ז, עמ' 200-206.

221. זק"ש זבולון, "מצות ביכורים האם נוהגת בשביעית", מוריה טו/יא-יב (תשמ"ז), עמ' צח-קג.
222. זק"ש מי"ל, "ביכורים בשביעית", בתוך: כרם ציון השלם [עורך: ר"א רוזנטאל], ירושלים תשכ"ה, אוצר השביעית גידולי ציון, עמ' עז-עט.
223. יונגרמן מ', "בדין הבאת ביכורים מאדמתו", זכרון מיכאל לר"י מיכאל יונגרמן, זכרון יעקב תשמ"ט, עמ' תב-תט.
224. כהן ידידיה, "מצות הבאת ביכורים כסמל לאידיאל ההתישבות החקלאית בישראל" (עיון בפירושו של הראי"ה זצ"ל על משנת ביכורים), שדמות עא (תשל"ט), עמ' 61-65.
225. כסלו מרדכי, "פרי התמר — הלח והיבש", תחומין יג (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 121-122 [תת פרק בשם: "מקום התמרים בסל הביכורים"].
226. כ"ץ ראובן, "בענין ביכורים", סיני מג (תשי"ח), עמ' כד-כט.
227. לוינסקי יו"ט, "הבאת הביכורים", מחניים [ס"י], לה (תשי"ח), עמ' 108-105.
228. ליכטנשטיין אהרון, "בדין קול רם בברכת כהנים ומקרא ביכורים", עלון שבות, שנה ה גליון י (תשל"ד), עמ' 3.
229. ליכטנשטיין אהרון, "הבאת ביכורים קדם העצרת", עלון שבות, שנה ח גליון ד (תשל"ז), עמ' 21.
230. ליכטנשטיין קלמן, "בעניני ביכורים", הפרדס מג (סיון תשכח), עמ' 16-14.
231. לנדוי בצלאל, "וביום הביכורים", המודיע, תוספת לגליון ד סיון תשנ"א.
232. לעוונברג יהודה העשיל, "בענין שיר בביכורים", עם התורה מהדורה ג, יב (תשנ"ו), עמ' לט-מז.
233. מאיר אלישיב, "יום הביכורים", מאבני המקום, יא (תש"ס), עמ' 266-259.
234. מוסקוביץ לייב, "למשמעותה של מצות הבאת ביכורים", דף שבועי בר-אילן 148, כי תבוא תשס"א.
235. מנקין פתחיה, "עטרת תפארת", התורה והארץ ג (תשמ"ז), [ביכורים עמ' 80, על תפארת ישראל למשניות זרעים].

236. נבנצאל אביגדור, "תוספת ביכורים ועיטור ביכורים", מוריה קא-קב, (תשנ"א), עמ' 1-2.
237. נחום אליעזר, "וידוי ביכורים בגר", אדרת אליהו, ספר זכרון לר' אליהו ראם [עורך: ש"ד רוזנטאל], ירושלים תשמ"ח, עמ' קט-קיא.
238. נריה משה צבי, "עבר הירדן ורמת הגולן — נחלה לישראל", תחומין יג (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 16-17 [תת פרק בשם: "הדין המיוחד של הבאת ביכורים"].
239. נריה משה צבי, "ראשית בכורי אדמתך", הצופה, ד סיון תשמ"א.
240. סלוטניק יוסי, "הבאת ביכורים — בין האדם ואלוקיו", תורה מציון (תשס"ב), עמ' 33-41.
241. שלושץ צבי אברהם, "ביכורים שנראו לקריאה ודין הבאת ביכורים ע"י שליח", מגל יא (תשנ"ה), עמ' 85-89.
242. שלושץ צבי אברהם, "הבאת ביכורים משקים", מגל י (תשנ"ד), עמ' 85-91.
243. שלושץ צבי אברהם, "קנין פירות לענין הבאת ביכורים", שמעתין 128 (תשנ"ז), עמ' 67-71.
244. שלושץ צבי אברהם, "הבאת ביכורים מארץ ישראל ומעבר לירדן", שמעתין 100 (תש"ן), עמ' 208, 217-221 [כולל הפרקים הבאים: א. חיוב ביכורים רק מפירות שגדלו בארץ. ב. האם פירות שגדלו בכל מקום בא"י חייבים בביכורים. ג. חיוב עבה"י בביכורים. ד. חיוב ביכורים בעבה"י מדאוריתא או מדרבנן. ה. טעם נוסף למעט עבר הירדן מביכורים. ו. ביאור שיטת הרמב"ם שחיוב הבאת ביכורים מעבה"י מדרבנן. ז. ארצות הכבושות ע"י מלך המשיח לענין ביכורים].
245. שלושץ צבי אברהם, "סלי הביכורים הנתנים לכהנים", שמעתין 53-54 (תשל"ט), עמ' 50-56.
246. סליי מנחם, "סדר העלאת הביכורים לירושלים", נעם כד (תשמ"ב), עמ' קפב-רט [עיון בחלק הסיפורי במשנה מבחינה הלכתית].
247. עופר יוסף, "הנחה ותנופה בביכורים", המעין כא (תשמ"א), עמ' 4-9.
248. פיינטוך אברהם, "בענין מצות מקרא ביכורים ווידוי מעשר", ברקאי ד (תשמ"ז), עמ' 311-314.

249. פעלדער גדליה, "הבאת ביכורים לירושלים", תורה שבעל-פה כב (תשמ"א), עמ' קסב-קסו [= הנ"ל, "הבאת ביכורים לירושלים", הדרת מלך ד (תשמ"ו), עמ' צ-צו].
250. פרג יצחק איזיק, "הבאת ביכורים בשנה השביעית", מוריה קעט-קפ (תשמ"ז), עמ' צא-צב.
251. פרידמן יואל, "מצות הביכורים", אמונת עיתך, 10 (תשנ"ו), עמ' 5-6.
252. פרנקל חיים, "בדין מכר וביכורים בירושת האחים", ביכורים, מאסף תורני משכן משה, ירושלים תשנ"ה, עמ' תרנג-תרנת.
253. קלוגר שלמה, "בענין ביכורים", בשמן רענן, ספר זכרון לרש"נ רענן קוק זצ"ל [עורד: ב"צ שפירא], ירושלים תשנ"א, עמ' קסג-קסז.
254. קרומבין אליקים, "בעלות על קרקע כתנאי לחיוב ביכורים", עצרת ליחיאל, (לעיל מס' 220), עמ' 185-199.
255. קרומבין אליקים, "טקס העלאת הביכורים לירושלים", מעלין בקדש, ה (תשס"ב), עמ' 57-70. [וראה עוד: כנרתי עמיחי, תגובה למאמרו של א' קרומבין, שם ו (תשס"ג), עמ' 167-168].
256. רגב מנחם, "חג הביכורים כאמצעי לחינוך לערכים ציונים ולאומיים", רוח אחרת ד (1998), עמ' 64-72.
257. רוזנסון ישראל, "תאנה שביכרה", הצופה, ה סיון תשמ"ט.
258. רוזנבוים אברהם, "ביאור חדש במסכת ביכורים", קול תורה י-יא (תשכ"ז), עמ' יז [לסדר המשניות ביכורים פ"ב. וראה עוד הנ"ל: סיני סב (תשכ"ח), עמ' 190-191].
259. רויטפארט יצחק, "קונטרס בענין תרומה וביכורים בשביעית" (שבועות תשס"א. המחבר פירסם חמישים ותשעה קונטרסים בענייני מועדים עד שנת תשס"ג. רשימה מופיעה בסוף כל קונטרס).
260. ריס משה, "ראשית סל פרי אדמתך", המודיע, תוספת לגליון כ אלול תשנ"ב.
261. שביב יהודה, "ביכורים", עלון שבות 150, ספר היובל לשיבת הר-עציון (תשנ"ח), עמ' 201-208 וראה עוד הנ"ל: עצרת ליחיאל, לעיל מס' 220, עמ' 202-215.
262. שביב יהודה, "ההגדה ומקרא ביכורים", בשדה חמ"ד לב/ ה-ו (תשמ"ט), עמ' 82-85.

263. שביב יהודה, "למיקומן של מצוות מקרא ביכורים ויודוי מעשרות", מגדים י (תש"ן), עמ' 39-44.
264. שוורץ ש', "בדיני ביכורים", ספר היובל לשיבת מקור חיים, ירושלים תשנ"א, עמ' שצו-תטז [אבל כותרת המאמר היא: "בעניני הפרשת חלה..."].
265. שוורץ צבי, "ביכורים מארץ שבעת המינים" עצרת ליחיאל ולעיל מס' 220), עמ' 216-221 [בתוכן הענינים הכותרת: "ביכורים משבעת המינים"].
266. שוורץ צבי, "הביכורים אחרית כראשית", אמונת עתיד, 17 (תשנ"ז), עמ' 17-20.
267. שטרנבוך משה, "מצות ביכורים ועיטור ותוספת", בתוך: מועדים וזמנים השלם ח"ד, ירושלים תשל"א, סי' שכב, עמ' קמז-קנ.
268. שניאורסון מ"מ [האדמו"ר], "מצות ביכורים", המודיע, טו אלול תשמ"ט.
269. שעוול ח"ד, "ביכורים שנטמאו בעזרה", מוריה ה (תשל"ד), עמ' יא-יב.
270. שפרוט עזרא, "חג הביכורים בעמק יזרעאל, 1923-1929", מחקרי חג 1 (תשמ"ח), עמ' 91-103.
271. שטיצברג יוסף דב, "שינה בבית הכנסת לצורך מצוה", בני ציון (לעיל מס' 183), עמ' תקסז.